

Markegrenzen in Hengelo (I)

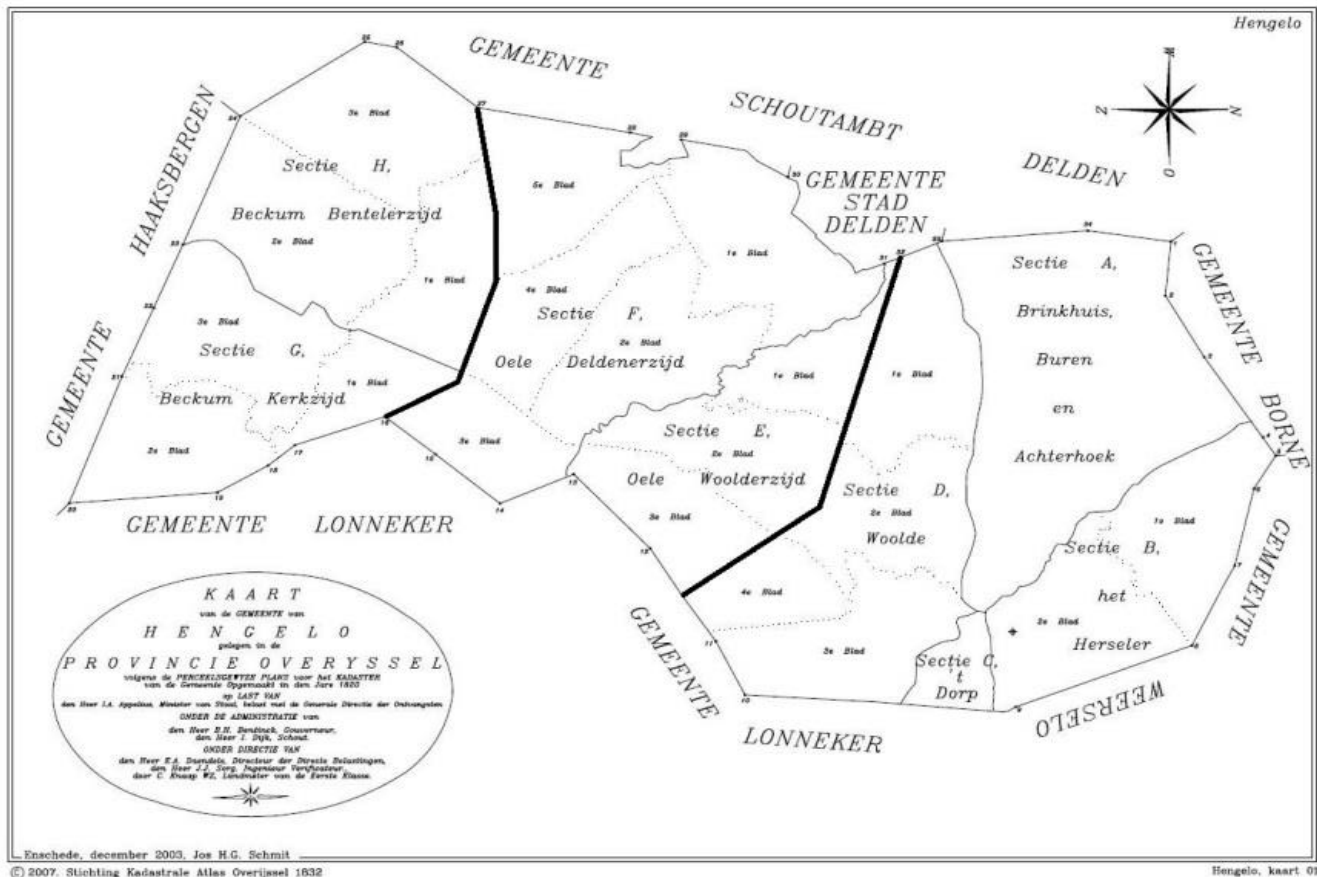
- de oorspronkelijke gemeentegrens -

Door: Werkgroep markegrenzen Hengelo

De vaststelling van de grenzen van de gemeente Hengelo

De gemeente Hengelo ontstond in 1811 uit de marken Beckum, Oele en Woolde. De grenzen van deze nieuwe gemeente werden in 1820 in het "Proces-verbaal der grensbepaling van het grondgebied der gemeente van Hengelo" beschreven als een rondgang langs de grens. Dit gebeurde in delen met elk van de buurgemeenten en per deel een commissie met onder anderen de schouten van de betreffende gemeenten¹. De beschrijving begon altijd in het noordelijkste punt van de gemeente, en vervolgde dan met de klok mee. Het proces-verbaal van Hengelo beschrijft zo de grens met de gemeente Borne, daarna Weerselo, Lonneker, Haaksbergen, Ambt Delden, Stad Delden en tot slot weer Ambt Delden. De grens verloopt meestal van gemarkeerd punt (paal of steen) naar het volgende; slechts op enkele stukken wordt de grens op een andere manier beschreven, zoals langs de landweer of een sloot of weiland. Om een idee te geven hoe dat proces-verbaal opgesteld werd, volgt hier een stukje beschrijving van de grens met de gemeente Lonneker. Dit deel is ook nu nog de grens, maar nu met de gemeente Enschede, in de buurt van de Haaksbergerstraat en de A35:

Verder op eenen steenen paal staande in het zoogenoemde Binnenveld ten westen van een kamp bouwland behorende onder het erve de Zandboer en genaamd de Zandboerpaal en gem(erkt) no. 13. Vervolgens op eenen steenen paal staande in het Beldersveld hebbende de zoogenaamde Landhutte ten oosten welke paal is genaamd de Belderspaal en gem(erkt) no. 14.

Figuur 1. De gemeente Hengelo in 1832 (het noorden is rechts)

Zo worden op de rondgang langs de gemeentegrens 34 palen en stenen beschreven, genummerd van 1 t/m 34. Het proces-verbaal bevat echter een aanhangsel uit 1821: de commissie van Hengelo en Lonneker heeft een steen gemist! Tussen paal 13 en 14 staat nog een paal, de Fabelhuttestein, die nummer 13a krijgt. Zo was de gemeentegrens na 1820 dus gemarkeerd door 35 palen en stenen.

Het proces-verbaal spreekt over palen en stenen. In het proces-verbaal wordt de precieze soort van markering (veldkei, houten paal of stenen paal) niet altijd vermeld. Voor de veldkei wordt 'keisteen' of 'steen' gebruikt. Bij palen wordt soms 'houten', 'stenen' of 'Bentheimer zandstenen' paal gezegd, maar soms ook alleen 'paal'.

De markegrenzen

Bij de beschrijving van de rondgang wordt duidelijk dat sommige palen nieuw geplaatst gaan worden, maar de meeste palen en stenen bestaan al. Deze al bestaande markeringen duiden de oude markegrenzen aan. Hoe deze grenzen precies gelopen hebben weten we dankzij kadastrale kaarten (minuutplans) die in 1832 gemaakt werden¹. Voor Hengelo zijn 24 minuutplans getekend op een schaal waarbij (meestal) 1 centimeter op de kaart gelijk is aan 25 meter in het veld (schaal 1:2500). Als we nu deze kaarten op een moderne kaart kunnen leggen, kunnen we precies volgen waar deze grenzen gelopen hebben. Zoals gezegd besloeg de oorspronkelijke gemeente Hengelo precies het grondgebied van de marken Beckum, Oele en Woolde. Deze drie marken liggen min of meer boven elkaar (in figuur 1 naast elkaar, omdat het noorden rechts is), met twee binnengrenzen: tussen Beckum en Oele, en tussen Oele en Woolde, de vette lijnen in figuur 1. Naast de 35 palen en stenen kunnen we ook hier markeringen verwachten, in het bijzonder waar de grens van richting verandert. De grens tussen Beckum en Oele heeft vier knikpunten, de grens tussen Oele en Woolde maar één (zie weer figuur 1). Op de twee binnengrenzen kunnen we dus minstens vijf markeringen verwachten.

Eerder onderzoek

Wij zijn op zoek geweest naar onderzoek met betrekking tot de grensstenen en grenspalen van Hengelo. We vonden een zijdelingse vermelding in een uitgave van Oald Hengel, de voorganger van Hengelo Toen & Nu. In het nummer van februari 1978 schrijft de heer H.J. Ensing:

*In 1820 werden de marken Woolde, Oele en Beckum samengevoegd tot de gemeente Hengelo. Van de toen aanwezige 34 grenspalen aan de omtrek van de nieuwe gemeente vond onze hr. Rensen er slechts negen terug.*²

Een foto van een markesteen op de grens van Beckum en Oele is daarbij opgenomen, maar hoort niet bij de 34 (eigenlijk 35) palen en stenen van de gemeentegrens. De enige andere verwijzingen in Oald Hengel en Hengelo Toen & Nu naar markestenen zijn bij ons weten gedaan door Gerrit Welberg, beide keren over de steen in het Minnebroek³.

Gerrit Welberg wees ons er op dat een verslag van het onderzoek van de heer Rensen aanwezig is in het archief van het museum⁴. Het verslag is een beschrijving van de 35 palen met de toestand op dat moment (eind jaren 1970). Er wordt van 9 palen of stenen gezegd dat ze nog te vinden zijn. Wij geven dit onderzoek weer in de tabel hieronder, waarbij de kolom met de soort van de grensmarkering door ons is aangevuld. Opvallend is dat de grens met Borne en Weerselo gemarkeerd werd met veldkeien, die met Lonneker juist veel met stenen palen, en die met Haaksbergen en Delden wisselend. Van vijf palen hebben we niet kunnen achterhalen of

deze van hout of van steen waren. Over vijf palen (de nummers 1, 28, 29, 30 en 31) staat in het proces-verbaal dat ze nog geplaatst moeten worden. Paal 1 is herplaatst als eikenhouten paal⁵. Paal 29 bestaat ook nu nog, en is van steen. Dit suggereert dat ook de paal 28 als stenen paal herplaatst werd, en mogelijk de driekante palen in eikenhout. Palen die in 1820 van hout waren zullen verdwenen zijn, tenzij ze vervangen werden.

Punt	Naam	soort	status
1	Paal in het Marktepaalse veen	eikenhout	verdwenen
2	Keisteen in landweer	veldkei	bij landbouwer Ter Braak
3	Keisteen bij Weernink	veldkei	achter toegangshek Lemerij
4	Westelijke steen bij Weleman	veldkei	verlengde Van Speijklaan
5	Oostelijke steen bij Weleman	veldkei	verdwenen
6	Steen bij Roetgerink/ De Fotte	veldkei	in plaveisel zichtbaar
7	Keisteen bij Wegter	veldkei	verdwenen
8	Keisteen in het Minnebroek	veldkei	bestaand
9	Hollinkbergsteen	veldkei	verdwenen
10	Helsteen	veldkei	verdwenen
11	Walkatensteen	veldkei	verdwenen
12	Egbrinksteen	veldkei	verdwenen
13	Zandboerpaal	stenen paal	verdwenen
13a	Fabelhuttesteent	stenen paal	bestaand
14	Belderspaal	stenen paal	verdwenen
15	Hoogveldspaal	hout of steen	verdwenen
16	Leemkuilspaal	stenen paal	verdwenen
17	Braakerspaal	stenen paal	ter plekke veldkei
18	Breiderpaal	stenen paal	ter plekke veldkei
19	Laarhuispaal	stenen paal	verdwenen
20	Grevenpaal	stenen paal	28 meter verplaatst
21	Asbroekersteen	veldkei	aanwezig bij de Veldsnijder
22	Heddesteen	veldkei	verdwenen
23	Derkingpaal	houten paal	verdwenen
24	Grondhuttepaal	houten paal	verdwenen
25	Marktepaal bij hof van G. Martin	houten paal	verdwenen
26	Paal bij Jan ten Asbroek	hout of steen	verdwenen
27	Driekante marktepaal	hout of steen	verdwenen
28	Paal 28 aan de Fliermeente	steen als paal 29?	verdwenen
29	Paal 29 aan de Fliermeente	stenen paal	bestaand
30	Populierpaal (driekante paal)	hout als paal 1?	verdwenen
31	Beekpaal (driekante paal)	hout als paal 1?	verdwenen
32	Marktepaal	houten paal	verdwenen
33	Grote Bentheimer stenen paal	stenen paal	betonnen paaltje
34	Keisteen aan voetpad Delden-Borne	veldkei	verdwenen

Onze doelstellingen

De werkgroep bestaat op dit moment uit Ellen Beerens, Rob Bloemendaal, Cato van der Bij, Gerhard Post en Miny de Vries. Doel van onze werkgroep is om te onderzoeken waar de markegrenzen en markestenen nog zichtbaar zijn in de gemeente Hengelo. Deze zichtbaarheid willen we eventueel verhogen door registratie als monument (twee palen zijn dat al) en plaatsing van informatiebordjes. Ook het opgraven van verzonken stenen en het plaatsen van replica's behoort tot de mogelijkheden. In eerste instantie concentreren we ons op het oorspronkelijke gemeentegebied, zoals hierboven beschreven. Onze bevindingen willen we regelmatig gaan rapporteren in Hengelo toen&nu.

Als u weet waar een steen ligt of heeft gelegen, als u oude foto's hebt met niet meer aanwezige grensstenen, of als u iets gelezen hebt over de grenzen van de marken, of grensconflicten, in oude of recente stukken, laat het ons weten. Dit kan met een berichtje naar hengelo@markegrenzen.nl of een telefoontje naar 074-2423244 (Gerhard Post).

Verwijzingen

¹ Gedigitaliseerd op DVD door de Stichting Kadastrale Atlas Overijssel 1832, te bestellen bij Geert Hannink (g.hannink@planet.nl).

² H.J. Ensing, 'Het zuidelijke industrieterrein', Oald Hengel, februari 1978, pagina 5.

³ G.J. Welberg, 'De marke Klein Driene (I)', Oald Hengel, oktober 1992, pagina 101, en in 'De erven van Klein Driene (59)', Hengelo Toen & Nu, augustus 2014, pagina 112.

⁴ H.W. Rensen, 'Grensstenen en palen volgens de grensbepaling van 19 mei 1820', Archief van Museum Hengelo, Inventaris nummer 43.1.

⁵ H. Reynders, 'Een drie-markenpunt', Oald Hengel, februari 1985, pagina 19.

De markegrens Oele-Beckum vanaf de Geurdsweg, richting Haaksbergerstraat.

Deze versie gemaakt op 26 mei 2015.

Het oorspronkelijke artikel is verschenen in *Hengelo toen&nu*, februari 2015. Dit is een aangepaste versie met het later ontdekte vierde knippunt nabij de Geurdsweg op de grens van Beckum en Oele en met de toevoeging van referentie 5, en de gevolgen daarvan in de tabel.